

Az eretnekek igazsága.

A történelmi kereszténység szótárában alig van gyűlöltebb szó, mint az eretnokség. Ott van ez a szó, mint botránykő, az egyházi történelem majd minden fordulatóán. Elszánt harcok, engesztelhetetlen gyűlölet tombol körülötte. Alig lehet súlyosabb büntet elképzelni, mint az eretnokség. Minden emberi gyarlóságra van isteni kegyelem, csak az eretnokségre nincs. Az eretnek olyan, mint a bélpoklos, akit messziről kerülni kell. Gyógyítani nem lehet, azért irtani és pusztítani kell, mint a kártékony állatot. Nem is lehet emberszámba venni. Vele szóba állani nem érdemes. A neki adott szó nem kötelező. A pogányt meggyőzéssel és szeretettel kell megtéríteni, de az eretnek csak üldözést érdemel. III. Ince pápa jellemzése szerint az eretnekek hasonlítanak a skorpiókhoz, kik a kárhozát fulánkjával ejtenek sebet; a Joél sáskáihoz, amelyek pusztulást hagynak maguk után; olyan emberek, akik Babel aranykelyheiben kigyómérget nyujtanak; bár különböznek egymástól, de olyanok, mint az összebogozott farku rókák, mert mindnyájan megegyeznek abban a törekvésben, hogy az Úr szőlőjét elpusztítsák. Pázmány Péter, mikor a szeretetről beszél azt mondja, hogy az eretnekekkel szemben nem kötelező, mert azok csak megvetést és gyűlöletet érdemelnek.

Az eretnokségnek ilyen értelmezésével együtt jártak azok a szigorú intézkedések, amelyek segítségével azt a fertőző betegséget s ennek a terjedését megakadályozni igyekeztek. Már a II-ik században Justin mártir és Tertullian egyházi atyák küzdöttek a haeresis ellen. Augustinus felfogása szerint „jó, ha az embert kényszerítik az igazság elfogadására s a tévelygő lelkekre az erőszak üdvös intés“. Nemcsak nyilván tartották az eretnekeket, hanem szigorú büntető törvényeket is hoztak ellenük. Megtagadták tőlük a keresztény temetést, kiközösítették az egyházból. Nagy Konstantin

után az eretnokséget becstelenségnek (infamia) tartották s vagyonek kobzással, száműzetéssel, polgárjogok elvesztésével, halálbüntetéssel, az eretnek könyvek elégetésével sújtották. Sőt a XIII. században a toulouse-i zsinat (1229) elrendelte az inkuizíció felállítását. Ettől kezdve ez a törvényszék a legembertelenebb kinzásokkal nyomozta az eretnokséget s teljes hatalommal rendelkezett az eretnekek szabadsága, vagyona, élete felett. Amikor ezek az eszközök nem használtak, akkor keresztes háborút indítottak az eretnekek ellen. A keresztény egyház történelmét kellene felújítani, hogy tisztán látható legyen az a nagy küzdelem, amelyet a keresztények az eretnokség címén egymás ellen folytattak. Az eretnokség vádjára nem csupán egyeseket s a hivatalos egyház testétől különvált csoportokat sújtotta; hanem a keleti- és nyugati egyház is illette egyik a másikat eme lebecsmérő váddal. Némelykor az eretnokség fogalmát annyira kiterjesztették, hogy aki a gyónást elmulasztotta, azt is eretneknek tartották. Sőt XIII. Leó pápa, még a protestáns házasságot is „szörnyű eretnokségnek“ mondotta. A prot. orthoxia is termelt eretnokséget, aminek szomorú példája Szervét Mihály megégetése. 1824-ben XII. Leó pápa is azzal hívja meg a hiveket Rómába, hogy imádkozzanak az „eretnokség kiirtásáért“. Ha azt a sok munkát és tengernyi erőt, melyet a keresztények így az egymás elleni harcra fordítottak, mind a jézusi eszmények szolgálatába állították volna: valóban „hegyeket mozdíthattak volna ki a helyükből“.

De hát mi is az az égbekiáltó bűn, amiért annyi áldozatot kellett hozni? Mi tulajdonképpen az eretnokség és ki az eretnek? Mielőtt e kérdésekre feleletet adhatnánk, meg kell ismernünk azokat az okokat, amelyeknek természetszerű következménye az eretnokség.

Jézus eredetisége és vallástörténeti jelentősége abban áll: „egy teljesen tradíciókra épített világban, a vallásos gondolkozás terén járt a maga útjait, a saját szemével tudta és merte látni a vallás titkait és nem a régmúlt kinyilatkoztatásokra, hanem saját élményeire, tapasztalataira, az élet valóságára építette hitének templomát“. ¹ A XX. század írójának ezt a megállapítását teljesen igazolja az evangélium, amelynek központi gondolata istenországa. Ez nem valamely kézzelfogható világ, amelyről el lehetne mondani,

¹ Szimonidesz Lajos; A világ vallásai. II. köt. 89. l.

hogy „itt vagy amott van, mert istenország a ti bennetek van“. Ennek a lelki országnak nincsenek írott törvényei. A hit, a remény és a szeretet azok az alappillérek, amelyekben nyugszik. Emberi szív, lélek és élet nélkül el sem lehet képzelni ezt az országot. Teljesen szubjektív alapokon áll.

Azonban, amikor ezek a fennkölt jézusi eszmények a világban érvényesülni akartak, különböző földi érdekekbe ütköztek. Ilyen volt egyfelől az egyházi érdek, mely egyetemességre törekedett s minden egyéni kezdeményezésnek ellene volt. Másfelől a filozófiai gondolkodás, mely a gnosis alapján a különböző gnosztikus rendszerekben jutott kifejezésre. Ez a két ellentétes irányzat abban megegyezett, hogy a kereszténység alapja és forrása : Jézus. De már arránézve, hogy mi volt a Jézus tanítása, lényeges eltérés volt közöttük. Az egyház, mielőtt még a bibliai Kánon kialakult volna, a hagyományra hivatkozott, mint olyanra, amely fenntartotta Jézus igaz tudományát. Ezzel szemben a gnosztikusok a hagyomány bizonytalan és ingadozó voltát vitatták. Az egyház ekkor szükségesnek látta a hagyomány fogalmát és lényegét közelebből meghatározni. Így állapított meg három korlátot, miáltal a keresztény hagyomány külső határait megszabta. Ezek : a Krisztustól való eredet, az apostolok által való közvetítés és az apostoli egyházközségek közös megegyezése. Ahol ez a három feltétel összetetül áll, ott van az egyház objektív alapja, amellyel ellentétben semminemű egyéni véleménynek helye nincsen, ami ettől eltér, az eretnokség. Hogy ez a hagyomány annál inkább átmenjen a köztudatba, megállapították a hit szabályait (regulae fidei). Vagyis rövid mondatokba foglalták össze azokat a tanokat, amelyek az általános felfogással megegyeztek, s amelyek pozitív formában fejezték ki azt, amit az ellenfél tagadott. Így indult meg két ellentétes erőnek : az egyházi hatalomnak és az egyéni szabadságnak a küzdelme. Az apostolok közvetítő szerepét az egyházi atyákon keresztül átvették a püspökök, az egyházközségek összhangzó egyetértése a zsinatok határozataiban nyilvánult meg. Itt születtek meg azok a hitvallások, amelyek a keresztény igazságokat a többség felfogása szerint fejezték ki s amelyek, mint dogmák, örökkévalóságot, változhatatlanságot és csálhatatlanságot igényelnek maguknak. Ezekkel szemben áll a történelem folyamán az eretnekeknek hosszú sora, akik az egyház objektív igazságaival szemben nem tudtak lemondani egyéni meggyőződésük szabadsá-

gáról s a saját lelkiismeretük és józan értelmük által szentesített igazságról, akik visszamentek a vallásos érzés amaz őseredetére, amely nem a dogmákban, hanem az egyetlen Isten hitében látja a vallás lényegét, akik a belük igazságával a lélek és élet igazságát állították szembe.

Ez nem azt jelenti, hogy hitvallásra szükség nincs. Hitvallásra szükség volt a múltban, szükség van a jelenben is. A legtöbb keresztény egyház a hitvallásokon alapszik. Azt a régi közmondást vallja, hogy „ecclesia sine symbolis nulla.” Az egyházi rend és fegyelem, a hitbeli meggyőződéses különbsége, a hit tanítása és terjesztése egyaránt megokolja a hitvallások szükségét. A baj csak ott kezdődik, ahol ezeknek a hitvallásoknak nagyobb tekintélyt tulajdonítanak, mint amekkorát hivatásuk köre megszab. Eszközök ezek csupán egy magasabbrendű cél érdekében. Kelyhek, amelyekben a keresztényi igazságok borát kínálják. Csatornák, amelyeken a jézusi szellemnek kell szétáradnia a világba. Keretek, amelyeknek az evangélium mézével kell telítve lenniök. Időhöz kötött emberi alkotások, amelyekben egy kor hitvilága jut kifejezésre. Történelmi formák, amelyek az idők változásával újabb alakot öltenek. Külső szimbólumok, amelyeknek takarója alatt van a vallás örök lényege.

Ha már most ezeket a külső edényeket összezavarjuk a tartalommal, amit magukba zárnak; ha az eszközöket célok gyanánt kezeljük, ha a tartalom helyett a külső formára fektetjük a fősúlyt, ha a felszínről nem tudunk az igazság mélységébe leszállani, akkor nem vagyunk jobbak, mint a bálványimádók, akik az élet és a természet külső jelenségei mögött és alatt nem látják azokat a rejtett erőket, amelyek azokat éltetik és mozgatják,

Ide esnek vissza mindazok, akik a hitvallásokra rásütik az örökkévalóság, a változhatatlanság, a csalhatatlanság bélyegét, azokat dogmává emelik, a *regulae doctrinae* helyett *regulae fidei*-ként kezelik s az üdvösség elengedhetetlen feltételévé teszik. De bármilyen nagy tekintélyre emeljük a dogmákat, azok az idő kerekét meg nem állíthatják, az élet és a fejlődés örök törvényét meg nem semmisíthetik. Lehetnek sötét fellegek, amelyek egy ideig elzárják a nap éltető világosságát vagy lehetnek sulyos bilincsek, amelyeket roskadozva visel a lélek; de előbb-utóbb mégis felragyog a nap fénye s a lélek lerázza bilincseit, mint az élet csirája szétteri a legerősebb külső burkolatot is.

Ime, itt van az eretnekek igazsága. Semmi egyebet nem tesznek, mint követelik az élet és a lélek jogait. Követelik a bilincsekbe vert szellemi szabadságot. Áttörik a hatalom által támogatott dogmák sziklafalát, hogy levegőt, világosságot kapjon a fulladozó emberi lélek. Lenyesegetik az egyház fájáról az elkorhadt és élettelen száraz ágakat, hogy új zöld hajtásokat hajtson a törzs. Semmi egyebet nem tesznek, mint követik Jézust s engednek az apostoli figyelmeztetésnek: „Inkább Istennek kell engedelmeskedni, mint az embereknek.“ „Itt állok és másképp nem tehetek.“ Mert lelkükben egy titkos hang sugja: „A pápák kardja a kereszt, a halál képe . . . semmisem fogja az igazságot utjában feltartóztatni“.

Az eretnekek emez igazsága halad az élet útján előre feltartóztatlanul. Sőt minél nagyobb a külső nyomás annál nagyobb a lelki erő feszültsége, mely áttöri az utjába álló gátakat és legyőzi az akadályokat. Tragédiák születnek e két ellentétes erő összecsapásából; de ezek a tragédiák megtisztítják a haladás útját s kijelölik a fejlődés és boldogulás irányát. Hősökké magasztosulnak ezek az eretnekek, mert nem azok az igazi hősök, akik a milliók könnyeire, fájdalmaira és csalódásaira építik birodalmukat, hanem azok, akik embertársaik boldogságáért áldozzák fel életüket.

Azért, ha a mult sokszor olyan kegyetlenül bánt az élet eme hős bajnokaival, hogy nemcsak életükben üldözte, de még halóporaikban sem hagyott nekik nyugalommal; ha nem csak a saját korukban igyekezett a hatalom szellemük fényét kioltani, de könyveik elégetése által még az utókor elől is elzárták igazságaikat: eljött az ideje annak, hogy igazságot szolgáltatassunk nekik, s őket úgy tekintsük, mint az emberiség legjobbait, kik az isteni ihletés hatása alatt küzdöttek az igazságért s meghaltak embertársaik boldogságáért.

Vári Albert.

2. Pap Mózes főjegyző.

(1830—1914.)

(III-ik befejező közlemény).

Családi élet.

Amilyen tragikus vonást szemléltünk Pap Mózes közpályáján, a családi életében is ugyanazt láthatjuk. Ez a szelid, zárkózott arcú ember nappal tanított, éjjel a Consistorium régi, földszinti helyiségében a gyertya gyengén pislogó fénye mellett örökké írta a jegyzőkönyveket. Csoda-e hát, ha ilyen rengeteg munka mellett csak későn gondolt a házasságra. Már 35 éves volt 1865-ben, mikor megnősült és elvett egy angyali jóságú, szépségéről Erdély-szerte ismeretes leányt, a tordai Székely Ilkát. Házasságukból négy gyermek született: Eszter, Samu, Ilka és Mari; a három utóbbi korán elhunyt és pedig az apa szeme-fénye, rajongásig szeretett Samukája szörnyű, tragikus körülmények között. A már gimnáziumban tanuló erőteljes fiú menetközben leesett a szekérről és koponyája szétrepedt, amit a különben keményszívű apa, sohasem tudott öreg korában sem, ellágyulás, könnyek nélkül emlegetni. Felesége gyönyörű és finom teremtés volt, kivel boldog és megelégedett éveket élt, de fiatal felesége az 1873-ik évi kolerajárványban elhunyt. Immár minden boldogsága csak Eszter leányában volt, aki, amint azt a családi képekből megállapíthattam, örökölte édesanyja vonásait. Velits Károly tordai gyógyszerészhez ment férjhez s egyetemi hallgató koromban, Tordán, ebben a családi körben ismertem meg Pap Mózes jóságos arcát s láthattam, hogy szeretett leányánál még élhetett derűs napokat s olykor talán fel is újította napfényes idők emlékeit. A franciás műveltségű Pap Mózesnek családi körében meg volt még az ennek megfelelő milieu, a francia nevelőnő a kedves kis unokákért, amely kép azért felejthetetlen mindig előttem, mert ott tanultam meg az első francia szókat. Nincs szándékunk tragikusan túlozni Pap Mózes jellemvonásait. Szilárd, erőslelkű ember volt s nem kell hősi vonásokat jellemében eszményítenünk, mert egy olyan bukást egy életen át minden szó nélkül elviselni, valódi hősiesség.